PHONETIC PARTICULARITIES IN THE CORESIAN APOSTOL

Andrei-Ionuț Popa
PhD Student, „Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, Collaborator at the „Alexandru Philippide" Institute of Romanian Philology, Iași

Abstract: The aim of this paper is to present the phonetic particularities within the Coresian Apostol, seen as premises of unique future supradialectal norms, in other words vocalism, consonantism, similarities with the actual dialectal configuration of Dacoromania.

Keywords: Apostol, concurrent forms, etimologycal, analogical forms, diphtongization, repudiation of rhotacism

I. INTRODUCERE

În perioada feudală, multe veacuri de-a rândul, statul românesc, biserica, oamenii învățați, scriitorii de cronici și pravile s-au exprimat în scris într-o limbă străină, limba slavă-bisericească, căci limba română nu era folosită în scris. În tot veacul al XVI-lea apare scrisul românesc, care a înlocuit limba slavă în toate rosturile sale. În cursul veacului al XVI-lea are loc introducerea și perfecționarea limbii române ca limbă literară și de stat. Începuturile scrisului românesc datează din momentul adoptării alfabetului chirilic de către limba română, „adică din veacurile XII-XIII sau al XIV-lea." (P.P.Panaitescu, 1965:59), când scrisul românesc chirilic era legat de scrisul slav din țările române, cu caracter de limbă literară și de cancelarie. Cea mai veche informație despre unul sau mai multe texte scrise în românește se află în manualul „Despre scriere" al lui Constantin Kostențchi, denumit Filozoful, scriitor sârb care a redactat acest manual de ortografie chirilică în jurul anului 1420. Datarea începuturilor scrisului românesc este în primul rând o problemă a cauzelor care au determinat această schimbare în vechea noastră cultură. În ceea ce privește locul, Maramureșsul este considerat centrul vechiului curent de traduceri în limba română. Primele traduceri de cărți bisericești nu pot fi despărțite de apariția scrisului laic, care se ivește simultan sau aproape simultan cu ele. Începutul în această direcție l-au făcut cnezii maramureșeni cu traducerile din slavonește ale așa-numitor texte rotacizante, care datează din anii 1490-1515.

A scrie românește la acea dată însemna „să adaptezi pentru această limbă atît un alfabet străin cît și cunoștințele asimilate din cultura slavă" (Densusianu, p. 14). Opera traducătorilor din Maramureș este „prefața unei mișcări generale românești" (Panaitescu, *Op.cit,* p. 132). Inițiativa scrisului în românește, a tipăriturii cărților în limba poporului, aparține românilor, provine din nevoile culturale ale societății românești. Trebuie menționat că slavonismul cultural ținea la români din veacul al X-lea, deci a trebuit o revoluție pentru înlocuirea lui, de aceea „nu se crede în teoria morții naturale a slavonismului cultural la români" (*Op.cit,*p. 134). Brașovul, ca centru de legătură între cele trei țări românești, a avut „un rol de difuzare a primelor cărți scrise în românește. Începuturile scrisului în limba română n-au pornit de la Brașov, acest oraș a avut numai conducerea răspîndirii acestor scrieri. Numai datorită caracterului comercial al orașului Brașov s-a centralizat acolo acțiunea de difuzare a cărții românești, dar opera de traduceri are, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, un caracter general românesc. Principalul centru al revoluției culturale de la acea vreme a fost un centru interromânesc, ca centru de legătură între țările române." (Ibidem). Activitatea tipografică a luat amploare prin activitatea diaconului Coresi, originar din Tîrgoviște, editor a peste 30 de titluri – texte religioase, hagiografice – de preamărire de a vieții sfinților, ori istorice. Coresi și colaboratorii săi fixează în scris „graiul din regiunea

Tîrgoviștei și din Brașov, regiunea central-nordică a Munteniei propriu-zise și din colțul de sud-est al Transilvaniei" (Gheție, 1975: 271). Cunoaștem 12 tipărituri brașovene în limba română, *Catehismul (c.1559 – 1560), Tetraevanghelul (1561), Pravila (c.1560-1562), Apostolul (c.1563), Cazania I și Molitvenicul (c.1567), Psaltirea (1577, slavo-română),* Psaltirea *(c.1576 – 1578, slavo-română,* s-a păstrat o filă), *Cazania II (1581), Psaltirea (c.1588, slavo-română).* Cu excepția ultimei, toate celelalte sînt opera diaconului Coresi.

Apostolul este cartea de ritual creștin care cuprinde faptele apostolilor și epistolele acestora adresate diferitelor comunități creștine. Între tipăriturile coresiene figurează și o ediție românească a *Apostolului.* Patru exemplare din această ediție, toate incomplete și lipsite de epilog, se păstrează la Biblioteca Academiei Române. Ca și alte versiuni ale *Apostolului,* ediția coresiană prezintă textul divizat pe lecturi destinate slujbei din fiecare zi, precedate de scurte note tipiconale redactate în limba slavonă. La sfîrșitul textului, urmează îndreptarul pentru citirea *Apostolului* redactat, de asemenea, în slavonă. Ediția este de format in-folio, paginile având dimensiunile de 297*187 mm. Un exemplar complet conținea 320 de file, distribuite în 40 de caiete. Paginile nu sunt numerotate, în schimb, pe prima și pe ultima pagină a fiecărui caiet se află signatura chirilică, care indică succesiunea caietelor. Oglinda zațului are, în general 200 (210) mm în înălțime și 128 mm în lățime, când cuprinde și adaosuri marginale, zațul paginii atinge 255 mm în înălțime și 144 în lățime. Textul a fost publicat în facsimile de Ion Bianu (1930). Primii cercetători ai textului au datat ediția în jurul anului 1570. Convingerea că *Tîlcul evangheliilor,* în al cărui epilog *Praxiul* figurează ca fiind tipărit, datează din anul 1564, i-a determinat pe unii specialiști să plaseze apariția *Apostolului în anii 1562-1563,* datarea 1563 devenind un loc comun în filologia românească. Apariția ediției la Brașov este un fapt unanim acceptat. În sprijinul acestei localizări pledează proveniența brașoveană a hîârtiei și prezența la Brașov în 1585 a zece exemplare nevândute ale *Apostolului*. Persoana editorului pare să fie un membru aparținând familiei Benkner sau aflată într-o strînsă legătură cu această familie.

În ceea ce privește traducerea conservată în *Apostolul* coresian, s-a afirmat în repetate rânduri că traducerea s-a efectuat din slavonă, însă au fost emise – cu destulă circumspecție – ipoteze privind un izvor latin într-un anumit moment al traducerii. Mariana Costinescu a adus numeroase și convingătoare dovezi în favoarea opiniei că textul coresian reflectă într-o măsură importantă versiunea germană a *Bibliei* lui Luther, fapt evident în partea a doua a textului, începând cu epistola lui Pavel către romani.

În ceea ce privește localizarea, au fost stabilite două straturi lingvstice, unul sudic, cu caracter preponderent, și altul nordic (particularitățile de tip nordic din text pot fi raportate în exclusivitate la două graiuri – nord – moldovenesc și bănățean – hunedoarean – vest – transilvănean). În ceea ce privește proveniența traducerii, a fost emisă ipoteza că traducerea s-a efectuat în Maramureș sau în Ardealul vecin, însă Mariana Costinescu a susținut ipoteza că versiunea coresiană are la baza ei o copie executată în nordul Moldovei după un izvor bănățean sau nord – transilvănean." (Gheție – Al.Mareș, 1994: 94).Pentru cei care au considerat că *Apostolul* coresian reprezintă o traducere deosebită de cea conservată în *Codicele voronețean,* tălmăcirea ar fi cea a lui Coresi sau a unui ardelean din jurul Brașovului.

Elaborarea versiunii coresiene la Brașov prin utilizarea parțială a unei traduceri efectuate după textul german al *Bibliei* lui Luther dovedește că inițiativa acestei întreprinderi s-a datorat unui impuls reformat.Tipărirea, conform celor stabilite în legătură cu persoana editorului nu poate fi disociată de acțiunea sașilor brașoveni de a-i converti pe români la „dreapta credință".

II. Transcrierea fragmentului. Studiul grafiei

240 – 249

De lut să facă un vas la cinste și alt în necinste. Cui va Dumnezeu mînie să-i arate putearea lui, cu multă răbdare au purtat vasul mîniei cealea ce-s gătite la piiardere. Ce să spu<i>e bogătatea puteriei lui la vasele de milostivnicie cealea ce-au gătit întru cinste care i-au el chemat, însă noi nu de iudei a-si den păgîni. Cum el greiaște, Iosie grăiaște aceeaia voi chema nărodul mieu ceia ce nu era oamenii miei. Și dragostea mea ceaia ce nu era a mea și va fi întru un loc unde se-au grăit lor. Nu sînteți oamenii miei. Ei să fie feciorii Domnului celui viu, lui chemați. Isaia strigă pentru Izraili. De va fi numărul feciorilor lu Izrail ca năsipul măriei, rămășițele izraililor mîntui-se-vor. Cu cuvîntul amu piarde-i-va și-i va întoarce în dereptate.

241 Că Domnul piarde-i-va pre pămînt. Cum zice Isaia. De n-ară fi Domnul Savaoth lăsat noao sămînță, ca Sodomul și ca Gomorul fi-re-am fiind. Ce amu să zicem că păgînii ce nu goniră dereptatea, ajunseră. Eu gră<i>esc de dereptate ce vine de întru credința. Iară izrailii ei au fost stătut în leagea dereptății nu ajunseră. Derep ce, derept necredința ce nu crezuseră ce-ș căuta ei leage și ei se-au struncinat de piatra cum iaste scris. Eu pune-voi o piatră în Sion, piatră de poticnitură. Și piatra de înșelăciune. Și toți cine vor creade întru El nu se vor rușina. Frați dragi, aceaia iaste pohtirea inimiei meale. Și rugăciunea ce iaste cătră Dumnezeu, după Izrail iaste. Ne e frați dragi, aceasta iaste pohti-

242 întru spăsenie. Mărturisesc amu lor că r(î)vnirea lu Dumnezeu nu cu înțeles. Nu știu amu dereptatea lu Dumnezeu. Și a lor dereptate caut(ă) să o pu(i)e dereptății lu Dumnezeu nu se pleca. Sfrășenia amu a Legiei IS HR. Și cela ce creade întru El, elu e derept. Moisi scrie bine întru leage. Care om face aceasta într-aceaia va vie drestatea (greșeală – dereptatea) dentru inema ta. Cine se poate sui la ceri. Nu e înt-alt chip să aducă HR în jos. Sau cine se va deșcinge întru adîncătură aceasta nu e într-alt chip Hristos a-l aduce den morți. Sau ce grăiaște acest cuvîntu ție? Apoape (aproape) însă întru rostul tău și întru inema ta. Aceasta e cuvîntul de credință ce veri tu cu rostul tău adevăra cum el

243 iaste Domnul IS. Și crezi întru inema ta cu Domnul acela rădică-l den morți spăsi-te-veri. Că omul ce creade întru dereptate întru inema lui dereptu e. Cu rostul acela va spăsi. Că Scriptura grăiaște. Că toți cine vor creade întru el, nu se vor rușina. Nu e amu osebitură iudeilor și grecilor. Că iaste tuturor Domnn. Bogat prespre toți cine vor ruga el. Toți amu cine vor chema numele Domnului spăsi-se-vor. Cu amu vor chema, întru el necrezînd. Cum să auză fără prorocitură. Cum vor proroci de nu vor fi tremeși cum iaste scris. Cîtu-s frumoase picioarele ce adevăreaz(ă) pacele. Ceaia ce spun binele. Ce nu toți ascultarea ei Evangheliia. Isaia amu grăiaște. Doamne, cine vrea. Frați, că Scriptura grăiaște

244 de prorocituriei noastre. Așijderea amu credința dentru prorocie. Iară prorociia dentru cuvîntul Domnului ce gră(i)esc ei n-au auzit. Derept aceaia amu întru toată lumea și răspunsul lor și întru sfrîșitul lumiei graiurile . ce grăesc. Au doară nu înțelease Izrail, întîi lu Moisi grăi eu, întărît-a-voi nu întru limbi. Spre limbile ce nu vor înțeleage-voi. Isaia îndrăzni și grăi. Afla-i-mă-ne căutînd mine. Ivit fui neîntrebînd de mine. Cătră Izrail grăi. Toată zioa am rădicat mîinile meale acelui nărod ceaia ce nu iasă să grăesc e, Dumnezeu, nărodul lui l-au urgisit. Aceastia fie parte că eu iară sînt unul den Izrail den sămînța lui Avraam. Den sămînța Lu Venianim. Dumnezeu nărodul lui nu

245 l-au urgisit ceaia de întru iastă i au înțeles. Au nu știți voi ce grăiaște Scriptura de Ilie cum el calcă cătrăn Izrail și grăiaște răspunsul Domnului. Și mie-m lăsat ce-au rămas șapte mie de oameni. Ceaia ce nu se îngenunchează genuchele lu Vaal. Așa amu și înaintea cerșii vremi, ceaia ce-au rămas după voia milostivniciiei au fost. Ce iaste de întru milostivniciie El nu e slujba de nemică. El n-ară fi milostivniciie, iară de iaste de întru slujbă, el nu e milostivniciia de nemică că n-ară fi slujba slujbă.

246 ce amu ce caută izrailii, aceaia nu ajung. Iară aleșii ei ajung. Alalți împietriră-se. Cum scrie. Deade lor Dumnezeu duh veninat să nu auză. Pînă în zioa de astăzi. David grăiaște. Să fie masa lor înaintele ca un laț. Și întru vînătoare. Și întru. Și lor să-l lese plătească ca să se întunece ochii lor ca să nu vază. Și spatele lor în toată vreamea. Eu grăesc acmu. Derept aceaia au alergat. Ca ei să vază aceastea să fie departe. Iară înt-aceaia căderea. Spasenie păgînilor. Ca să-i întărîte ei. Că căzătură lor El iaste bogătate lumiei. Cît mai mult împlearea păgînilor.

247 Voaă amu grăesc păgînilor, de unde sînt eu apostol păgînilor, slujba mea o voi proslăvi. De-aș putea să fiți trupul mieu a vă întărîta la dereptate și unii de întru voi să-i spăsesc, de unde părăsitul lumiei El ară fi schimbare. Ce ară fi aceastea alta fără viața den morți. E să e începători, acela a lult asfînt. Și să e rădăcina sfîntă. El sfînt și mlădițele ce fură frîmți. Și tu pînă ieri erai un maslin sălbatec, țepenitu-te-ai întru ei și parte ai voit de rădăcină și de acela de mlădițe. E să te veri lăuda. Nu tu rădăcina porți, ce rădăcina pre tine. Tu grăești amu ce 20.ne frați. Voao amu grăesc. amu

248 Frîmseră mlădițele cealea ce eu am prisădit. Bine grăit frîmse sănt pentru necredința lor. E tu cu credința stăi. Nu fii măreț, ce te teame. E să amu Dumnezeu aceale mlădițe nu le cruță că după aceaia nici acelora nu le va cruța. Caută bine întru tine, așa multe ce veri rămînea în bine. Necredința de nu vor fi întru credința țepeniți. Nu putearnic amu iaste Domnul iară să-i prisădească ei. Sătu de într-aceaia fire tu ești tăat maslin sălbatec. Căt mai mult cu cît vrîtosu aceaia ce pre fire prisădi-se-vor al lor maslin. Nu amu voi frați să nu fiți ne. Nu amu voi frați

249 ascunsul acestuia ca voi să nu fiți măreți de voiș. Că orbiciunea de în partea izraililior fu. Pînă se va împlea limbilor întra-vor. Și așa toți izrailii spăsi-se-vor. Cum scrie. și vor veni de întru Sion slobozii-va ei. Și va întoarce necurățiia. Den Iacov. Și cu leageea den mine. Cînd eu voi lua păcatele lor. După ei, Evangheliie amu, vrajmaș derept voi. După alesul eu îi îndrăgii deerept voia părinților. Neîntors amu dăruirea aleșilor lu Dumnezeu. Că amu oarecînd și voi protiviiați-vă lu Dumnezeu. E acmu miluiți fuset aceii protiviiră-se a voastrei milă. Prespre necredința lor. Ca li aceeia miluiți fi-vor. Încue amu Dumnezeu toate protivniciile, ca toți să-i miliuiască. O, cî tu e adîncatul bogății și mîndriia.

În cele ce urmează, vom oferi câteva informații despre alfabetul chirlic utilizat de români și vom face precizări privind grafia textului.

După cum se știe, alfabetul chirilic și-a luat numele de la Chiril, numit, înainte de a se călugări, Constantin Filosoful (827 – 869), însă alfabetul creat de el între 862 – 864 nu este cel numit astăzi chirilic. În realitate, Chiril („ a alcătuit un alt alfabet, cel glagolitic (vsl. *glagolati=a spune, a vorbi*), care reprezintă „primul alfabet slav ” (Vîrtosu 1968: 21), al doilea fiind cel chirilic, „care pare a fi fost creat după moartea lui Chiril” (Gafton 2001: 18). Alfabetul chirilic propriu-zis a fost inventat de unul dintre urmașii imediați ai lui Chiril, răspândirea acestuia se datorește, pe de o parte, faptului că era mai ușor de scris, în raport cu alfabetul glagolitic (mai vechiul alfabet slav), iar, pe de altă parte, faptului că a fost pus în circulație direct sub autoritatea numelui lui Chiril, cel care după moarte fusese sanctificat. Am folosit materialul furnizat de către Emil Vîrtosu (Paleografia româno – chirilică, București, Ed.Științifică – 1968), întrucât considerăm că oferă o încadrare mai sistematică, însă puncte de vedere interesante oferă și Ion Gheție (Baza dialectală a limbii române literare, București, Ed.R.S.R., 1975). Anumite teorii care au emise au fost considerate de Emil Vîrtosu „teorii artificiale” (Vîrtosu, *Op.cit,* p. 27), avându-se în vedere această „foarte delicată și dificilă chestiune” (Gheție, *Op.cit,* p. 203) și (totodată) „știrile răzlețe despre existența unor texte românești anterioare Scrisorii lui Neacșu” (Gheție, *Op.cit,* p. 199). Sintetizând la maximum, întrucât nu acesta este scopul lucrării, se acceptă opinia (în urma unor cercetări critice) că alfabetul chirilic și limba slavă ne-au venit prin bulgari, prin intermediul cărora s-a făcut și separarea românilor de biserica romană, limba și alfabetul slav

s-au introdus la noi pe calea cultului și a bisericii (încă din a doua jumătate a secolului al IX-lea, în imediata vecinătate a țărilor noastre, în plină epocă de formație a unei limbi așa-numite sacre - limba slavă – și a unei biserici bine organizate – biserica bulgară – a unei vieți de stat organizată și ierarhizată după modelul bizantin, toate acestea făceau posibilă introducerea aceleiași limbi sacre și în biserica noastră. Ne interesează, așadar, datarea limbii române în „veșmîntul scrierii chirilice" (Vîrtosu, *Op.cit,* p. 31), care este considerată o tradiție foarte veche și „o lepădare de literele strămoșești (adică latinești)" (Vîrtosu, *Op.cit,* p. 22), cunoscut fiind faptul că în apropierea noastră se afla o singură puternică ierarhie religioasă, stăpână pe o oarecare cultură, cea bulgărească, ceea ce i-a determinat pe bizantinologi să considere că liturghia în limba slavă a fost introdusă la noi în secolul al XIII-lea, de către episcopatele bulgare din dreapta Dunării. Alexandru Rosetti pune adoptarea liturghiei slave și deci a limbii și alfabetului slav la noi î secolele X – XI, iar P.P.Panaitescu admite secolele IX – X, după distrugerea de către bulgari a puterii avarilor. Conform acestor păreri, noi am fi luat limba și alfabetul slav de la bulgari. Trebuie menționat că „românește s-a scris întotdeauna sporadic și pentru nevoi particulare" (Gheție, *Op.cit,* p. 201)

Valorile slovelor

În ceea privește grafia, menționăm care sînt slovele ce au fost folosite și valoarea acestora.

Astfel, sînt folosite următoarele slove (fără valoare numerică, cifrică): **А,**

Б, В, Г, Д, Є, Е, З, Н, К, Л, М, N, О, П, Р, С Оу,, Т, Оу, Ѳ, Ф,θ, Х, Ѡ, О, Ц, Ч, Щ, Ъ, Ь, Ѣ,

Ю, Ѧ, Ж, Ѩ, Ѫ, ↑, Џ, Ζ

Astfel, **А (az)** îl notează pe **а** - **ІСАІА** (Isaia) (p. 240, r.18), **АМОу** (amu, p. 240, r. 20), **ДЄР ЄПТАТЕ** (dereptate) (p.241)dere

Б (**buche**) îl notează pe **b** – **КЛОуТѦ БІ NЕ** (=caută bine), p. 248, r. 7,

В (vede) îl notează pe v – **ВРЬТОСѲ** (Vrîtosu –vîrtos), 248, r, 18

Г (glagoli) îl notează pe **g** atunci când este urmată de o consoană sau de o vocală nepalatală- **ГРѦІАЩЕ (**=grăiaște) 240, **СІNГUР(**=singur), p. 245, r. 5.

Д (dobro) – notează în mod exlusiv consoana **d**, în orice poziție: **ДОуМNЕЗЕѲ (**=Dumnezeu), p. 244, r. 21, **ДЕРЕПТZЦ (**=dereptăț), p. 244, r. 21 (facsm.)

Є (iest) – reprezintă o regulă ortografică specifică slavonei, manifestată și în română, care prevedea ca vocalelor *a* și *e* eă nu li se noteze preiotarea în scriere, deși în rostire apar. Se rostea *ia, ie,* dar se scria **a** și **e. ЄРА (**= era), p. 240, r. 12 -13

Ж (juvete) – această slovă notează în mod exclusiv consoana j. **АЖѲNГ** (ajung)**=** (p. 246, r. 2)

З (zimle) – această slovă marchează exclusiv consoana z. **CZNОу ВАЗZ (**= să nu vază), p. 246, r. 6.

Н (ije) – notează vocala i în orice poziție. **ІЗРАІЛІ** (= izraili**),** p.240, r. 18, **ЦЕRЕNІЦІ (**= țepeniți), p. 248, r. 13.

І(і) – notează, de obicei în poziție inițială**,** cu preponderență în numele proprii vocala i. **ІЗРАІЛІ** (= izraili**),** p.240, r.18.

К (caco) – notează în mod exclusiv în orice poziție consoana c. **КZ КZЗZТѲРА (**= că căzătura), p. 246, r. 19, **Чі kaѲTZ (=** ci caută) , p. 248, r. 7.

Л (liude) – notează în mod exclusiv consoana lichida l. **МЛZДІЦЕЛЕ** (= mlădițele), p. 248, r.1, **МѲЛТ** (= mult), p. 248, r. 16., **М (mislete)** îl notează pe m, așa cum se poate observa din cuvântul pe care tocmai l-am introdus pe această pagină.

N (naș) – notează în mod exclusiv consoana n. **ѦNТРО ФІРЕ =** într-o fire, p. 248, r.7

О (on) – notează vocala o ДОМN8Л8І = Domnului, p.243, r. 12.

П (pocoi) – notează în mod exclusiv consoana p. ПРОРОЧІТ8РZ = prorocitură, p. 243, r. 16.

Р (rîță) – notează ăn mod exclusiv consoana lichidă r în orice poziție. **ДЕРЕПТ** = derept, p. 244, r. 4.

С (slovo) – notează în mod exclusiv consoana s în orice poziție. **ГРZЕС8** = gră<i>escu, p. 243, r. 7. **Оу** notează, alături de 8 vocala u, **Т(tverdu)** notează, așa cum am putut constata, consoana t.

Ф (fert) notează consoana f. **NAPѦ ФІ –**n-ară fi, p. 245, r. 20.

Х (her) – notează consoana h,

Ш̡ (șta) – notează grupul șt- А8 N8 Ш̡ І ЦІ? = au nu știți?

Ч (cervu) – notează consoana c sau grupul ci

↑(înia) – î sau în - ↑NТР8 ВОІ = întru voi, 248, r. 15.

ІѦ (**iaco) –** notează diftongul **ia**

Ц̡ (gea) – notează consoana g sau grupul ge, gi. Ц̡ЕN8КЕЛЕ = Genuchele, p. 245, r. 12.

În ceea ce privește prescurtările, frecventă este cea **IC XC** (Isus Hristos), în ceea ce privește suprascrierile, am constatat că acestea se întâlnesc în special în cazul consoanelor:NZРОД8 [Λ] (considerăm că așa l-am redat pe l suprascris), iar în ceea ce privește punctuația, se remarca –pe alocuri – acea *scriptio continua* însă apare punctul la finalul propoziției și apar și unele virgule.

III. FONETICA

III.1 Vocalismul

În secolul al XVI-lea, sub influența lui **е** din silaba care urmează, **е** accentuat se diftonghează la **ea** în *putearea(*< lat. *potere,* DER,), *creade(*< lat. credere), *leage* (< lat. *lex, legis,* NDU, p. 908): ” Cui va Dumnezeu mînie să-i arate *putearea* lui”(p. 240, r. 1), „ Iară izrailii ei au fost stătut în *leagea* dereptății nu ajunseră” (p. 241, r. 4), „derept necredința ce nu crezuseră ce-ș căuta ei *leage* și ei se-au struncinat de piatra cum iaste scris” (p. 241, r. 5), „Și toți cine vor *creade* întru El nu se vor rușina” (p. 241, r.6), „Și cela ce crea de întru El, elu e derept” (p. 242, r. 3), „Că omul ce *creade* întru dereptate întru inema lui dereptu e.” (p. 243, r. 2), „Că toți cine vor *creade* întru el, nu se vor rușina” (p. 243, r. 3), adică „diftongarea s-a produs și înaintea unei silabe care avea e” (Densusianu, *Op. cit,* p. 19). Același fenomen apare și în cazul cuvîntului *piiardere (*< lat. *perdere)* : „cu multă răbdare au purtat vasul mîniei cealea ce-s gătite la *piiardere*.” (p. 240, r. 2), *meale (*< lat. *meus, mea) : „*Frați dragi, aceaia iaste pohtirea inimiei *meale*.” (p. 241, r. 7)

Tot în această perioadă se înregistrează treceri ale lui **ă** la **о** într-un cuvânt precum *năród(*< sl.*narod ŭ*), fenomen care se justifică prin asimilația vocalică a lui **о** în silaba următoare: „Cum el greiaște, Iosie grăiaște aceeaia voi chema *nărodul* mieu ceia ce nu era oamenii miei.” (p. 240, r. 5), „Toată zioa am rădicat mîinile meale acelui nărod ceaia ce nu iasă să grăesc e, Dumnezeu, nărodul lui l-au urgisit.” (p. 244, r. 6), „Den sămînța Lu Venianim. Dumnezeu *nărodul* lui nu” (p. 244, r. 7) sau în cuvinte precum *năsipul* (< sl. *nasipŭ,* DER, p. 545): „De va fi numărul feciorilor lu Izrail ca *năsipul* mării, rămășițele izraililor mîntui-se-vor” (p. 240, r. 7), „fonetismul cu ă avea curs în secolul al XVI-lea și în Moldova” (Ghețe – Al.Mareș, *Op.cit,* p. 79), „conservarea este general românească” (Ghețe, 1994, p. 292).

În secolul XVI se poate consemna trecerea lui **i** la **ă** în radicalul verbului *a ridica: rădica (* < lat. *ridicare).* Textul *Apostolului* consemnează fonetismul vechi: „Toată zioa *am rădicat* mîinile meale acelui nărod ceaia ce nu iasă să grăesc” (p. 244, r. 5)

În cuvintele de origine latină, **a** urmat de **n** devine **i** urmat de n: *inemă (* < lat.*animam*), care, în ceea ce privește textele coresiene se prezintă în diferite feluri: „inemă, înimă, inimă”(Densusianu, *Op. cit,* p. 38): „Care om face aceasta într-aceaia va vie drestatea (greșeală – dereptatea) dentru *inema* ta” (p. 242, r. 4), „Apoape (aproape) însă întru rostul tău și întru *inema* ta. Aceasta e cuvîntul de credință ce veri tu cu rostul tău adevăra cum el” (p. 242, r. 8), „Și crezi întru *inema* ta cu Domnul acela rădică-l den morți spăsi-te-veri.” (p. 243, r. 1).

În cuvintele de origine latină, **i** urmat de **m** se închide la **î:** *împlea* (< lat. *implere*): „Că căzătură lor El iaste bogătate lumiei. Cît mai mult *împlearea* păgînilor.” (p. 246, r. 6). În secolul al XVI-lea aria lui *[î]* inițial era mai vastă decît în prezent. În „Țara Românească, unde astăzi avem în graiuri vocala inițială *[u]*, în secolul al XVI-lea, în documente predomină formele cu *[î]* inițial. Cele cîteva forme cu *[u]* inițial dovedesc că trecerea lui *[î]* la *[u]* era de dată recentă și, desigur, limitată numai la unele graiuri muntene. Această tendință nu era cunoscută graiurilor moldovenești. Prima atestare pentru Moldova pentru *[u]* inițial provine dintr-un document din 1725: *umblănd.* Pentru Transilvania, în secolul al XVI-lea, nu deținem decât un singur exemplu din Maramureș, unde însă *[î]* s-a păstrat până astăzi. Avem motive să credem că *u* a fost notat printr-o inadvertență a copistului, dacă nu cumva avem de a face cu o literarizare datorată editorului documentului, care a mai făcut asemenea erori de transcriere. Cercetarea documentelor transilvănene posterioare anului 1600 evidențiază notarea consecventă a lui *[î]* inițial: *am îmblat, au înblat.* Formele cu *[u]* inițial apar în documentele transilvănene abia la începutul secolului al XVIII-lea: *vor umbla, au umblatu.* Formele cu *[u]* pe care le prezintă cîteva documente muntene din secolul al XVI-lea își fac loc în graiurile moldovenești și transilvănene ceva mai târziu, începutul secolului al XVIII-lea. Formele cu *[î]* sînt prezente în unele zone din Țara Românească, Moldova, Banat – Hunedoara, Transilvania de nord, Transilvania de sud.” (Gheție – Al.Mareș, *Op. cit,* p. 106).

În cuvintele de origine latină, **i** urmat de **n** se închide la **î**+n: *întra-vor (*< lat. *intrare*): „Că orbiciunea de în partea izraililior fu. Pînă se va împlea limbilor *întra-vor*.” (p. 249, r. 2)

Tot în cuvintele provenite din limba latină, **a** urmat de **n** devine **i** urmat de **n,** care în final de **î** urmat de **n:** *mîinile (*< lat. *manus).* Pluralul acestui cuvânt conține un i epentetic, „ca urmare a anticipării sunetului palatal din silaba următoare” (Gheție – Al.Mareș, *Op. cit, p. 102).* ALR notează formele cu diftongul *[îi]* într-o zonă compactă din sudul teritoriului dacoromân (Oltenia, fără partea de nord-vest, Muntenia și Dobrogea) și în câteva puncte din estul Transilvaniei. Formele cu diftongul *[îi]* circulă numai în Țara Românească și Banat, pentru Banat – Hunedoara prezența este suprinzătoare. „Avem motive să credem că *[îi]* nu era răspîndit în secolul al XVI-lea în toate graiurile muntene, de vreme ce întîlnim într-un document scris în Tîrgoviște, 1754, forma de plural *mănile”.* În Moldova, documentele nu oferă decît forma cu *[î] nediftongat,* situație care se continuă și în secolul următor. *(Op. cit, p. 103):* „Toată zioa am rădicat *mîinile* meale acelui nărod ceaia ce nu iasă să grăesc” (p. 244, r. 5) (**hapax** – apariție unică în facsmilele noastre).

III.2 Consonantismul

Laringala *[h]* s-a păstrat în cuvântul de origine slavona *pohta, pochoti (DER, 616):* „Frați dragi, aceaia iaste *pohtirea* inimiei meale.” (p. 242, r. 7), Textele secolului XVI prezintă situația următoare: *h* apare frecvent în Țara Românească, Moldova, Banat – Hundeoara. „Trecerea lui *h la f* în secolul al XVI-lea nu caracteriza graiurile muntenești.” (Gheție – Al.Mareș, *Op. cit,* p. 218).

N s-a labializat uneori la **m** în cazul verbului *a frînge (frîmt)*< lat. *frangere DER, p. 342. :* „*Frîmseră* mlădițele cealea ce eu am prisădit." (p. 248, r. 1),transformarea explicându-se după unii printr-o falsă regresie sau printr-o diferențiere consonantică.

În cazul cuvântului *zioa* se constată prezența **fricativei z,** care provine dintr-un d latin urmat de [i], prezența sa fiind justificată pentru această arie dialectală, în restul teritoriului apare *[dz]*, adică în Moldova de nord și colțul nord –estic al Transilvaniei, în Banat și în părțile nordice și nord – vestice ale Olteniei. În Banat *[dz]* s-a păstrat până astăzi și trebuie pus pe seama tipografilor munteni.În ceea ce privește zonele albe ale Transilvaniei, e foarte probabil că ele îl cunoșteau pe *[dz],* care se menținea și după 1600 în alte părți ale teritoriului ardelenesc de la nord de Mureș. *[dz]* este prezent în Banat – Hunedoara, Transilvania de nord – est, unele părți din Oltenia, iar *[z]* este o formă frecventă în Muntenia și Transilvania de sud – est. Același fenomen se constatată în cazul verbului a *zice:* „„Ce amu să *zicem* că păgînii ce nu goniră dereptatea, ajunseră. 241, r 2" și în cazul substantivului *Dumnezeu: „*Nu știu amu dereptatea lu *Dumnezeu" (p. 242, r. 2),* cuvînt care își găsește în text nu mai puțin de 26 de ocurențe.

În cazul substantivului *ceri,* se constată prezența lui *r dur,* cuvânt care provine din lat. *caellum:* „Cine se poate sui la *ceri" (242, 4.),* o rostire moale nici n-ar fi fost posibilă, durificarea lui *r* în poziție moale este un fenomen care s-a produs în sudul țării, durificarea lui *r* este o inovație a graiurilor din Muntenia propriu-zisă și din sud-estul Transilvaniei. În Muntenia *r* se rostea dur începând cu secolul al XV-lea.

BIBLIOGRAPHY

Densusianu, Ovidiu, *Istoria limbii române*, Vol. II, București

Frâncu, Constantin, *Gramatica limbii române vechi* (1521 – 1780), Casa Editorială *Demiurg*, Iași, 2009.

Gafton, Alexandru, *Introducere în paleografia româno – chirilică,* Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" – Iași, 2001.

Gheție, Ion, *Baza dialectală a românei literare*, Editura R.S.R., București, 1975.

Gheție, Ion, Mareș, Alexandru, *Diaconul Coresi şi izbânda scrisului în limba română*, Editura Minerva, București, 1994.

Gheție, Ion, Mareș, Alexandru, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-le*a, București, 1984.

Panaitescu, P. Petre, *Începuturile şi biruința scrisului în limba română*, Editura Republicii Populare Române, 1965.

Rosetti, Al., Cazacu, B., Onu, L., *Istoria limbii române literare,* Editura Minerva, București, 1971.

Vieru, Roxana, *Studiu lingvistic asupra Paliei de la Orăștie*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" – Iași, Iași, 2014.

Vîrtosu, Emil, *Paleografia româno – chirilică*, Editura Științifică, București, 1968.

Dicționare:

DER, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Ciorănescu, Alexandru, Saeculum, 2007.

DEX, 2016.

NDU – *Noul dicționar universal al limbii române*, Ediția a cincea, revăzută.